

Ljubomir Sandić

Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine

ZAŠTITA I PROMOCIJA PRAVA STARIH LJUDI

Demografske statistike o trendu starenja društva ukazuju na aktuelnost i značaj osiguranja prava starih ljudi, lica „treće dobi“. Npostojanje adekvatnog i posebnog normativnog okvira o podršci starim ljudima u ostvarivanju njihovih ljudskih prava, te činjenica da se društvo brine o relativno malom broju starih ljudi, kroz socijalnu pomoć ugroženih i uglavnom smještenih u domove i druge ustanove, koji su nedovoljni, a neke ustanove i nisu u sistemu socijalne zaštite, i ocjeni o postojanju ugroženosti i socijalne otuđenosti jednog broja starih lica, govori o generalnom izostanku sistemskog pristupa uređenju njihovih prava.

Pri tome, ukazuje se na potrebu usvajanja potrebnih i novih mjera nadležnih organa i institucija i na potrebu većeg doprinosa unapređenju stanja ove kategorije građana, koji bi rezultirao osiguranjem i ostvarivanjem osnovnih ljudskih prava starih ljudi, a što je zagarantovano međunarodnim standardima koji su u BiH prihvaćeni.

Ključne riječi: Prava, Stariji, Standardi; Zaštita; Preporuke.

1. UVOD

U mnogim državama svijeta demografske statistike potvrđuju već čvrsto ustanovljen trend starenja društva. Taj fenomen uzrokovan je razvojem zemalja, a sam po sebi izražava mnoge socijalne, psihološke, medicinske, ekonomske i druge probleme. Zbog ovih problema, neophodna je veća pažnja prema starim ljudima u rješavanju raznovrsnih pitanja njihovog života.

Proces starenja stanovništva prisutan je i kod nas,¹ a nastaviće se i u budućnosti, pa se javlja potreba za većom brigom i boljim organizovanjem rješavanja problema starih ljudi. Međutim, „starija dob ne smije se smatrati bolešću“. „Stariji posjeduju izrazito različit obim iskustva, znanja, potreba i pitanja i oni predstavljaju jedan novi izvor bogatstva zahvaljujući svom privatnom i profesionalnom iskustvu, a stariji ljudi često su zanemareni i uskraćen im je puni obim ljudskih prava“.²

Istovremeno, ne smije se kriti očigledna složenost društva koje ima rastući postotak starijeg stanovništva, od kojih je veliki postotak znatno onesposobljen fizički ili mentalno.

Naprijed navedeni trend neminovno je teret za sistem socijalne zaštite. To je slučaj pogotovo u vrijeme finansijske krize, kada nedovoljno izdvajanje sredstava izlaže starije, često siromašne ljude, riziku da postane nova ugrožena grupa. Naime, zapaža se nedostatak društvene pažnje u odnosu na prava starijih ljudi, jer oni često nemaju upliva u politički i društveni život, što je jedan od mogućih razloga što su često zanemareni i što su im uskraćena ljudska prava.

Suočeni sa ovakvom situacijom, treba da se sjetimo da univerzalnost, nedjeljivost i međusobna isprepletenost ljudskih prava obavezuju državu i entitete da garantuju njihovo potpuno uživanje bez diskriminacije. Stariji ljudi, kao i svi ostali, imaju osnovna prava koja moraju biti zaštićena zakonom. U praksi, međutim, iako mnogi međunarodni sporazumi i domaći zakoni nabrajaju osnovna ljudska prava starijih ljudi, zaštita prava starijih često je hipotetička ili iluzorna. Da bi prava postala konkretna realnost, nije dovoljno da budu garantovana zakonom, već moraju biti praćena pristupačnim i efikasnim mehanizmima primjene.

2. OSNOV ZA ZAŠTITU I PROMOCIJU LJUDSKIH PRAVA STARIH LJUDI

Osnov za opredjeljenje da se u sklopu navedene teme govori posebno o zaštiti i promociji prava starih ljudi su žalbe koje oni pod-

¹ Prema nezvaničnim podacima Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite RS i Ministarstva rada i socijalne politike FBiH, 14,6 % ukupnog stanovništva RS i 14 % stanovništva FBiH su stara lica.

² Preporuka 1796 (2007) Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope o situaciji starijih lica u Evropi.

nose lično ili to čine drugi u njihovo ime instituciji Ombudsmana za ljudska prava BiH, u raznim oblastima ljudskih prava, počev od građanskih i političkih prava, socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava, prava invalida.

Mnoge žalbe odnose se i na to da određeni javni organi i institucije ne pridaju dovoljno pažnje činjenici da stariji ljudi imaju poteškoća u razumijevanju složenih odnosa ili detaljnih propisa o povlasticama, pravima i sličnom, zatim, neispitivanje svih okolnosti predmeta od strane javnih organa i neposvećivanja dužne pažnje slabosti starijeg lica, njegovom zdravstvenom stanju ili opštoj nesposobnosti, iz čega proističe uskraćivanje prava na neku povlasticu koja bi njegov život učinila mnogo lakšim i manje stresnim.

U naprijed navedenom smislu, uloga ombudsmana je i u tome da obezbijedi da javni organi postupaju sa ljudima pravično, što znači bez diskriminacije, s dužnim obzirom prema njihovim fizičkim i mentalnim sposobnostima i iznad svega s poštovanjem njihovog ljudskog dostojanstva, uz razumijevanje izvjesnosti svačijeg starenja i uloge koju su oni koji su sada starija lica imali u obezbjeđivanju ekonomske dobrobiti u kojoj njihovi potomci uživaju.

Osnov za zaštitu i promociju su i garantovana prava starih ljudi da ostanu punopravni pripadnici društva što duže, pravo na adekvatne resurse i informacije, pravo da slobodno izaberu svoj način života u porodičnom okruženju onoliko koliko žele i mogu, kao i pravo starijih ljudi koji žive u institucijama na dostojanstvo i korektan odnos.³

Pored toga, u mnogim međunarodnim i domaćim pravnim aktima nije eksplicitno regulisana zaštita prava starih ljudi, ali regulisana je pozitivna obaveza zaštite svih prava, što podrazumijeva obavezu države da obezbijedi nesmetano ostvarivanje prava starih ljudi uz slobodu izbora mehanizama zaštite. U sferi pozitivnih obaveza zaštite svih prava, praksa sudova pokazuje da su u dosta odluka utvrđena kršenja prava starih ljudi. Zakon o zabrani diskriminacije, koji je u BiH u primjeni od avgusta 2009. godine, predstavlja dobru polaznu osnovu, jer pruža zaštitu i starim ljudima.

Potrebe starih ljudi i njihovo zanemarivanje veoma su značajna pitanja sa aspekta socijalne zaštite starih ljudi i u vrlo uskoj su vezi sa kršenjima socijalnih prava u odnosu na životni standard u državi i entitetima. Otvoreno je pitanje standarda socijalne zaštite koji treba da

³ Članovi 23 i 24 revidirane Evropske socijalne povelje koju je usvojila BiH.

budu utemeljeni na prosječnim primanjima građana i granice siromaštva ispod koje ne treba da budu socijalna primanja starih ljudi. Posebno je značajno pitanje zdravstvene zaštite starih ljudi kada dođe do demencije, te zaštite starih ljudi sa invaliditetom.

Institucije za smještaj starih lica ne smiju biti shvaćene kao mjesta stanovanja, nego kao mjesta u kojima se pružaju usluge, pri čemu poseban problem predstavljaju razlike između državnih i privatnih ustanova u pogledu uspostavljanja odgovarajućih standarda koji bi pomogli prilikom utvrđivanja kršenja prava kada su u pitanju prostor, opšti uslovi života u tim institucijama, psihološki i drugi stručni tretman.

Vaninstitucionalni i institucionalni oblici zaštite starih ljudi treba da se razvijaju u pravcu obezbjeđenja elementarnih uslova za život od redovnih penzija, osiguranja zdravstvene zaštite, upražnjavanja kulturno-zabavnih aktivnosti, sigurnog stanovanja, obezbjeđenja drugih društvenih sadržaja (u kući, u stanu), ili šire u institucijama koje se bave zaštitom starih ljudi i uključivanje društva u cjelini (uključivanje lica svih uzrasta, djece, omladine, škola, humanitarnih organizacija, crvenog krsta, i sl.) i drugih subjekata društva, što bi spriječilo izolovanje starih kao najteže posljedice.

Promocija prava starih ljudi je značajna za podizanje svijesti da svako, ko želi da pruži pomoć starom čovjeku, može svojim znanjem i materijalnim mogućnostima da djeluje na području socijalne zaštite. Dakle, pored profesionalnog rada odgovarajućih institucija socijalne zaštite i zbrinjavanja, dobrovoljni rad na socijalno zaštitnom području je društveno opravdan i potreban i doprinio bi umnogome uspješnom obavljanju funkcije socijalne zaštite u društvu.

3. PRAVNI OKVIR

Pravni okvir čine međunarodni standardi i domaće zakonodavstvo. Međunarodni standardi su:

1. Univerzalna deklaracija UN o ljudskim pravima;
2. Konvencija o pravima lica sa invaliditetom;
3. Rezolucija OUN 46/91 o načelima UN za starija lica;
4. Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda;
5. Protokol broj 12 uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda;

6. Evropska socijalna povelja;
7. Preporuke Komiteta ministara i Parlamenta Vijeća Evrope;
8. Odluke Evropskog suda za ljudska prava.

Domaće zakonodavstvo čine ustav i zakoni Bosne i Hercegovine i entiteta:

1. Ustav BiH;
2. Zakon o zabrani diskriminacije;⁴
3. Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave BiH;⁵
4. Zakon o federalnim ministarstvima i drugim tijelima Federalne uprave;⁶
5. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom;⁷
6. Zakon o zdravstvenoj zaštiti;⁸
7. Zakon o zdravstvenom osiguranju;⁹
8. Zakon o socijalnoj zaštiti;¹⁰
9. Zakon o zdravstvenoj zaštiti;¹¹
10. Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju;¹²
11. Zakon o sistemu javnih službi.¹³

Navedeni pravni okvir, a posebno domaće zakonodavstvo, pokazuje nepostojanje adekvatnog i posebnog normativnog okvira podrške starih ljudi u ostvarivanju njihovih ljudskih prava, što je jedan od razloga i uslova da društvo brine o relativno malom broju starih ljudi, kroz socijalnu pomoć ugroženih i uglavnom smještenih u domove i druge ustanove, koji su nedovoljni, a neke ustanove, kao privatne, i nisu u sistemu socijalne zaštite. Ocjena o postojanju ugroženosti i socijalne otuđenosti jednog broja starih lica govori o generalnom izostanku sistemskog pristupa uređenju njihovih prava

⁴ *Službeni glasnik BiH*, br. 59/09.

⁵ *Službeni glasnik BiH*, br. 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07.

⁶ *Službene novine FBiH*, br. 8/95, 3/96, 9/96.

⁷ *Službene novine FBiH*, br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09.

⁸ *Službene novine FBiH*, br. 29/97.

⁹ *Službene novine FBiH*, br. 30/97.

¹⁰ *Službeni glasnik RS*, br. 5/93, 15/96, 110/03, 33/08.

¹¹ *Službeni glasnik RS*, br. 18/99, 58/01, 62/02.

¹² *Službeni glasnik RS*, br. 106/05, 20/07, 33/08, 1/09, 71/09, 106/09, 118/09.

¹³ *Službeni glasnik RS*, br. 68/07.

4. ANALIZA PRAKSE INSTITUCIJE OMBUDSMANA BiH¹⁴

U oblasti građanskih i političkih prava građani, a među njima i stariji ljudi, žalbama iskazuju nezadovoljstvo zbog činjenice da se upravnici i sudski postupci, pokrenuti po njihovim zahtjevima pred organima uprave i sudovima, vode duže od propisanih rokova, čime se povređuju načela efikasnosti, ekonomičnosti, pružanja pomoći neukoju stranki, te da se ne poštuju zakonom utvrđeni rokovi, pravo na efikasan pristup sudu, kao i pravo na pravično suđenje.

Takođe, vezano za implementaciju Aneksa VII mirovnog sporazuma, koji se odnosi na pravo na povratak, u praksi je prisutan problem održivog povratka, što je uslovalo veći broj obraćanja oko uređenja i rješavanja pristupa zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti, prenosivosti prava bez obzira na teritorijalni princip, rješavanje komunalnih potreba, posebno kod objekata koji prije rata nisu imali građevinske dozvole, ostvarivanja prava na dom kod ljudi koji su živjeli u stanovima koji su bili u vlasništvu preduzeća koja su privatizovana i značajan broj obraćanja zbog nemogućnosti pristupa pomoći za obnovu u ratu porušenih objekata za stanovanje.

Posebno je karakteristično pitanje stare devizne štednje, po kom osnovu su se uglavnom obraćali stariji ljudi, vezano za probleme verifikacije stare devizne štednje, težnji da se gotovinski isplaćuje stara devizna štednja, a ne putem emisije obveznica sa dugogodišnjim rokom dospjeća.

Uložen je određen broj žalbi koje se odnose na statusna prava građana, kao što su pravo na prebivalište, državljanstvo, upis u matične knjige, pitanja identifikacionih dokumenata ljudi, sloboda pristupa informacijama, pri čemu je insistirano na ispoljavanju efikasnosti u radu organa i institucija na ostvarivanju ovih prava, budući da predstavljaju pitanja za ostvarivanje drugih značajnih prava u oblasti socijalne zaštite, prava na imovinu i sl. Ovo je posebno značajno u slučajevima kad ljudi žive u trećim državama gdje imaju status izbjeglih ili raseljenih lica.

U oblasti ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, stariji ljudi se u značajnoj mjeri obraćaju radi ostvarivanja socijalnih prava u vezi sa

¹⁴ Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH, Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH za 2009. godinu, http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/publikacije/GI2009/Izvjestaj2009_Srpski.pdf, 8. novembar 2010.

implementacijom socijalne politike i rada organa i institucija na ostvarivanju ovih prava. Poseban predmet razmatranja bili su centri za socijalni rad koji predstavljaju vezu između sistema socijalne zaštite i njegovih korisnika.

U oblasti prava na rad posebno se ističu obraćanja vezana za zasnivanje radnog odnosa, prestanak radnog odnosa zbog ekonomskih, tehničkih ili organizacijskih razloga, otpremnina u slučaju otkaza ugovora o radu bez krivice zaposlenog ili odlaska u penziju.

Po pitanju prava na penziju, koje je karakterističan problem starijih ljudi, najčešće se povređuju prava koja se odnose na koeficijente za isplatu penzije, nemogućnost ostvarivanja prava na penziju zbog nevezanog penzijskog staža, ostvarivanje prava po sporazumima o socijalnom osiguranju koje je BiH potpisala sa drugim državama.

U oblasti ostvarivanja prava lica sa invaliditetom, obraćanja se odnose na utvrđenu visinu invalidske penzije, utvrđivanje svojstva civilne žrtve rata, reviziju invalidnine, ukidanje ranije utvrđenih prava na invalidninu i prava na dodatak za njegu i pomoć od drugog lica, neisplaćivanja naknada po osnovu utvrđenog prava po odlukama iz ranijih godina. Uglavnom, najveći broj obraćanja je zbog dužine trajanja postupka i neokončanja postupka u razumnom roku, čime su povrijeđena prava iz Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Obraćanja ljudi po osnovu diskriminacije u ostvarivanju određenih prava odnose se na diskriminaciju povratnika po nacionalnoj osnovi, diskriminaciju po nacionalnoj osnovi u oblasti zapošljavanja, mobing kao oblik diskriminacije i uznemiravanja na radnom mjestu, diskriminaciju po osnovu pola i drugim osnovima.

4.1. Rezultati posjeta ustanovama za stare ljude i konsultativnih sastanaka

Ombudsmeni su, kao mogući način provjere stanja ljudskih prava starih ljudi, odlučili posjetiti ustanove za stare ljude. Rezultat posjeta predstavlja indikator tog stanja, a vjerovatno da je stanje ljudskih prava starih ljudi izvan sistema ustanova lošiji.

Predstavnici institucije Ombudsmana za ljudska prava BiH posjetili su 12 ustanova za stare ljude, radi analize ostvarivanja ljudskih prava, koje su se sastojale od tri segmenta, i to:

1. Razgovora sa upravom i zaposlenima u ustanovama;

2. Posjete prostorijama u kojima borave i rade lica smještena u ustanove;
3. Razgovora sa korisnicima smještenim u ustanove u skladu sa njihovim mogućnostima i sposobnostima komunikacije.

Nakon posjete ustanovama obavljani su i konsultativni sastanci sa predstavnicima resornih ministarstava, s ciljem dobijanja informacija o problemima smještaja i korišćenja usluga ovih ustanova i uopšte o pravima starih ljudi, kao i mjerama za ostvarivanje prava starih ljudi. U pitanju su Ministarstvo civilnih poslova BiH, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS i Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH.

Osnovni metod korišćen u radu bio je intervju, koji je imao cilj prikupljanje informacija o uslovima rada, smještaja, zdravstvenoj zaštiti, ishrani, socio-psihološkoj terapiji, slučajevima eventualnog zlostavljanja, kao i higijenskim uslovima u kojima žive korisnici.

4.2. Sugestije ustanova za stara lica, starih lica – korisnika usluga i organa i institucija u čijoj nadležnosti je ostvarivanje prava starih lica

4.2.1. Republika Srpska

U toku posjete ustanovama za smještaj starih osoba, a s ciljem poboljšanja ostvarivanja prava starih ljudi, zaštite prava starih ljudi i promocije navedenih prava, date su sljedeće sugestije:

1. Poseban segment zakonodavstva RS treba posvetiti starijim licima, s ciljem ostvarivanja socijalne, a posebno zdravstvene zaštite;
2. Ustanove za smještaj i zbrinjavanje starih lica treba da imaju licencu, kao pokazatelj ispunjenosti zadovoljavajućih standarda;
3. U BiH još uvijek postoje predrasude o smještaju starih lica u ustanove, zbog čega je potrebno promovisati značaj ustanova kao mjesta za bolji život starih lica i u tom smislu obezbijediti sredstva za promociju i izgradnju većeg broja ustanova standardnog tipa u kojima se pruža šansa starim ljudima za bolji život;
4. Postojeće ustanove imaju mogućnost proširenja kapaciteta u smislu renoviranja i dogradnje, te je potrebno napraviti planove i programe za proširenje, kako bi se i tako preduzetim aktivnostima smjestili nepokretni stari ljudi i riješili problemi

- pretrpanosti i čekanja, čime bi postojeće ustanove mogle proširiti kapacitete najmanje za 30 %;
5. U poboljšanju zakonodavstva o starim licima treba regulisati i kategorizaciju starih lica, kao i kategorizaciju i specijalizaciju ustanova za smještaj i zbrinjavanje;
 6. U RS je neophodno što hitnije donijeti strategiju za stara lica;
 7. Starija lica u porodicama provode više vremena sami i bez ičije brige, pa je u tom smislu smještaj u ustanove pogodniji;
 8. U klubovima starih lica potrebna su stručna lica (psiholog, socijalni radnik i dr.) koji bi radili volonterski sa korisnicima ili uz participaciju države;
 9. Potrebna je saradnja ustanova sa nevladinim organizacijama, školama, vrtićima, udruženjem penzionera;
 10. Odsustvo ustanova za smještaj mladih osoba koje imaju potrebu za trajnim smještajem u RS je veliki nedostatak, jer se u slučaju njihovog funkcionisanja ne bi koristile ustanove za smještaj starih ljudi;
 11. U RS nije razvijena vaninstitucionalna zaštita, a najbolje je da stari ljudi budu u prirodnoj sredini tj. u porodici, pri čemu su i troškovi znatno manji, dok su troškovi smještaja u ustanove vrlo visoki i neprimjereni prihodima i materijalnom stanju starih lica;
 12. Dnevni centri su najpogodniji oblici zaštite starih ljudi, jer su u porodici, u prirodnoj sredini u kojoj su i dočekali starost, mogu se okupljati i provoditi vrijeme sa vršnjacima, uz uspostavljanje servisa za dostavljanje hrane starim licim, pružanje kućnih usluga i njege i sl.;
 13. Potrebna je mnogo veća briga države za stara lica, budući da ih zvaničnici ne posjećuju niti se interesuju za njihove potrebe, a država ne učestvuje u sprečavanju zlostavljanja starih lica, niti utiče na poboljšanje njihovog položaja u smislu veće i aktivnije participacije u društvu i lakšeg ostvarivanja njihovih prava;
 14. U većini privatnih domova za smještaj starih ljudi nema potrebnih uslova za rad, pa je potrebno uvesti standarde i uslove koji obavezno moraju biti ispunjeni, vršiti nadzor prilikom njihovog otvaranja i omogućiti otvaranje privatnih domova zbog konkurencije;
 15. Centri za socijalni rad treba da ocijene stanje potreba starih ljudi u RS;

16. Treba obezbijediti više apartmanskog prostora za stare bračne parove i iskazivati potrebe iz inostranstva za ovim oblikom smještaja u ustanove;
17. Treba graditi domove za manje korisnika, kako bi se oni osjećali ugodnije, a osoblje moglo da im posveti više pažnje;
18. Treba preduzeti hitne mjere s ciljem aktiviranja centara za socijalni rad, koji ne obilaze ustanove, ne pokazuju brigu za sprovođenje socijalne politike i ne predstavljaju stvarnu spornu definisane socijalne politike države i stvarnih socijalnih prava i potreba korisnika;
19. Treba razvijati institucionalnu brigu o starim licima, kao osnovu pružanja stručne pomoći koju nije moguće pružiti u porodici, koja se ne može adekvatno brinuti o starim licima;
20. Privatne ustanove ne dobijaju pomoć od države, niti u postojećem sistemu socijalne zaštite, zbog čega je potrebno mijenjati taj sistem da bi se starim ljudima u RS omogućila adekvatna briga;
21. Ne treba često mijenjati zakone o socijalnim pravima, jer se time stvara pravna nesigurnost, već je potrebno pojednostaviti procedure ostvarivanja socijalnih prava, uz povezivanje i upućivanje na obaveznu saradnju institucija sistema socijalne zaštite;
22. Najbolji način zaštite starih ljudi je uspostavljanje zaštite i brige u porodici i njihovoj kući uz angažovanje institucija i organa, ali postojeći sistem ne omogućuje takvu kvalitetnu organizaciju zaštite i pomoći na terenu i u porodici;
23. Nadležni organi treba da stave pod kontrolu sve privatne ustanove, jer je evidentno njihovo postojanje, a da se za neke od njih ne zna, pa one djeluju iako nisu registrovane;
24. Nadležno ministarstvo ne pruža bilo kakvu pomoć privatnim ustanovama, one nisu dio sistema socijalne zaštite i politike, niti postoji bilo kakav interes za ovaj oblik socijalne zaštite i zbrinjavanja starih ljudi, mada je potrebno uspostaviti saradnju, izjednačiti ih sa drugim državnim ustanovama, definisati ista pravila za sve i uspostaviti kontrolu i nadzor ispunjavanja i poštivanja standarda i neophodnih uslova;
25. U RS je neophodno donijeti zakon o staračkim domovima, čime bi se utvrdila pravila postupanja i rada i standardi u ovoj oblasti, čime bi se promovisalo i povećanje broja stručnih ljudi u ovoj oblasti;

26. Ustanove treba da se uključe u proces pružanja usluga starim licima u porodicama i njihovim domovima;

U neposrednom kontaktu i razgovoru sa starim ljudima, korisnicima usluga u ustanovama za stara lica, takođe su date brojne sugestije i mišljenja. Navodimo neke od njih.

1. Stari ljudi smatraju da bi za njih, a posebno za pokretna i zdravija stara lica, bilo vrlo pogodno uspostavljanje što većeg broja dnevnih boravaka i klubova, kako bi se organizovali kod svojih domova u klubovima, druženjem i kvalitetnijim provođenjem vremena uz stručni tretman u toku dnevnih boravaka;
2. Predstavnici organa vlasti treba da povremeno posjećuju stara lica, što im je ponekad važnije od njihovog ličnog anagazovanja u nekim društvenim aktivnostima;
3. Penzije i socijalna pomoć su veoma niski i neprimjereni njihovim potrebama;
4. Postoji potreba za novim domovima u kojima će biti smješteni stari ljudi kada više ne mogu biti zadovoljene njihove potrebe u porodici i kući, pod uslovom da cijene budu prilagođene njihovim mogućnostima bez posebnog opterećenja njihovih srodnika i porodica;
5. U svim posjećenim ustanovama stara lica su hvalila zalaganje i brigu osoblja i rukovodstva o njima, tako da nije bilo žalbi i primjedbi na njihov stručni rad i poštivanje njihovog dostojanstva.

U konsultativnom razgovoru sa predstavnikom nadležnog ministarstva istaknute su sugestije:

1. Potrebna je veća briga društva za prava starih lica, radi sprečavanja njihove otuđenosti, a donošenjem Strategije podrške starih lica i definisanjem opredijeljenosti za vaninstitucionalno rješavanje potreba i prava starih lica može se u velikoj mjeri unaprijediti položaj i participacija u društvu i status starih lica;
2. Neophodno je preduzeti mjere otklanjanja bilo kog oblika diskriminacije starih lica u oblasti zdravstvene zaštiti;
3. Neophodno je preduzimanje mjera promovisanja zaštite prava starih lica i podsticanja interesa većeg broja ljudi za bavljenje ovim problemima, te motivisanja za specijalizaciju u oblasti gerontologije;

4. Privatne ustanove za zbrinjavanje starih lica treba da budu uključene u sistem socijalne zaštite, a treba razvijati i sistem smještaja u druge porodice u smislu hraniteljstva.

4.2.2. Federacija Bosne i Hercegovine

Sugestije i mišljenja u ustanovama za smještaj i zbrinjavanje starih lica su:

1. Treba ukazati na mogućnost pružanja usluga starim licima izvan domova, u njihovim kućama i porodicama, za šta je neophodna saradnja ustanova, centara za socijalni rad i nadležnih organa države;
2. Privatne ustanove treba da budu uključene u sistem socijalne zaštite, uz zadovoljavanje potrebnih standarda, kao što su broj smještaja po sobama, osvijetljenost soba, balkoni i sl., privatne domove treba da vode kompetentni ljudi, da se cijene iskustva u socijalnom radu, da se vrši kontrola standarda u privatnim ustanovama i usklade cijene jer su mnogo više, pri čemu je najbolja opcija uporedno razvijanje oba načina zbrinjavanja;
3. Društvo izdvaja velika sredstva za ostvarivanje socijalnih prava i politike, pa nedostatak sredstava nije tako veliki problem, koliko je problem u njegovoj nepravilnoj i neracionalnoj raspodjeli u te svrhe;
4. Zakon o zdravstvenoj zaštiti mora biti izmijenjen, a mnoga pitanja i odnose treba mijenjati uz prethodno istraživanje i utvrđivanje adekvatnih rješenja odnosa u zdravstvu;
5. Mnoge razrušene zgrade se mogu adaptirati i namijeniti za smještaj starih lica;
6. Potrebna je veća briga društva za status i prava starih lica, budući da, prema procentu starih lica, Bosna i Hercegovina po svjetski prihvaćenim kriterijumima već spada u red „starih država“, a postoje evidentne liste čekanja starih ljudi za smještaj u domove;
7. Centri za socijalni rad nisu praktično upoznati sa mnogim problemima starih lica, pa se moraju mnogo više angažovati na tom upoznavanju i preduzimanju mjera za njihovo rješavanje;
8. Domovima je data obaveza pružanja kućne njege ali ne i stvarna mogućnost izvršenja te obaveze;

9. Potrebno je više istraživanja o pojavama i problemima starih ljudi u ostvarivanju njihovih prava i mišljenje, jer u Bosni i Hercegovini hiljade starih ljudi žive sami, pa je potrebno stalno istraživanje njihovog statusa i položaja u društvu;
10. Država treba da postupi po važećim zakonima kada je u pitanju obezbjeđenje troškova zbrinjavanja starih lica iz imovine kojom raspolažu, jer se često događa da tu imovinu naslijede srodnici koji ne obilaze staro lice, a država snosi troškove njihovog zbrinjavanja;
11. Između ustanova za stara lica i centara za socijalni rad treba da budu zaključeni kolektivni ugovori o obavezama pružanja kućne njege i zbrinjavanja starih lica u njihovim domovima;
12. Pokretna stara lica treba zbrinjavati isključivo u porodičnom okruženju uz stručnu pomoć ustanova, a samo iznemogla i dementna lica treba da budu smještena u ustanove, jer porodica nema uslova za adekvatnu brigu o njima.

Stara lica, korisnici usluga u ustanovama, rado su prihvatila razgovor, ističući potrebu češćih posjeta i dajući primjedbe na slabu brigu i posjete predstavnika centara za socijalni rad i predstavnika organa i institucija.

U konsultativnom razgovoru sa predstavnikom nadležnog ministarstva istaknute su sljedeće sugestije i mišljenja:

1. Potrebne su sistemske i organizovane aktivnosti koje bi podsticale finansiranje obrazovnih programa starijih, većeg stepena obezbjeđenja u sigurnoj sredini, kao i veće sigurnosti života u vlastitom domu,
2. Sistem zdravstvene zaštite treba podići na viši nivo zaštite zdravlja starijih lica;
3. Stručni nadzor treba podići na viši nivo formiranjem ekspertne grupe koja bi bila prioritet u odnosu na inspekcijski nadzor, a treba izraditi i posebne priručnike za ustanove i stručno osoblje;
4. Efikasnost nadležnih organa koji vode postupke povodom ostvarivanja invalidskih i drugih prava treba povećati na viši nivo;
5. S ciljem efikasnije zdravstvene zaštite i usporavanja nastanka bolesti koja dolazi po osnovu starosti treba utvrditi opšte stanje zdravlja starih ljudi;

6. Treba razmotriti mogućnosti smještaja starih u druge porodice, kao što je to sa djecom;
7. Potrebno je raditi na izradi strategije zaštite prava starih ljudi, posebnih zakona o staračkim ustanovama, kao i planova za nove kapacitete ovih ustanova;
8. Svako lice koje okonča radne aktivnosti treba da bude evidentirano radi obezbjeđenja određenog vida socijalnog staranja;
9. Treba razvijati aktivnosti na uspostavljanju što većeg broja dnevnih ustanova u kojima borave stara lica;
10. Potrebna je veća koordinacija, operativnost i saradnja između organa nadležnih za rješavanje socijalnih potreba starih lica;
11. Potrebno je preduzeti mjere za otklanjanje slabosti sistema socijalne zaštite.

4.3. Pozitivna zapažanja

Zapaženo je da su u ustanovama u kojima su smještene i zbrinuta stara lica, a posebno u nadležnim organima koji su odgovorni za ostvarivanje prava i uopšte za položaj ove kategorije ljudi, prisutna saznanja i zabrinutost o činjenicama da je brojna staračka populacija u BiH, da je u toj populaciji najveći broj siromašnih, da su u velikoj mjeri zapostavljeni, a zbog loših ekonomskih prilika, posljedica rata, raseljavanja i neriješenih brojnih društvenih pitanja. Ova saznanja i zabrinutost su značajna garancija pomoći starim licima, bržeg i efikasnijeg unapređivanja ovog stanja i uopšte ostvarivanja ljudskih prava.

Pri tome, veoma važno je istaći mišljenja da je neophodno da se cijelo društvo treba angažovati na stalnom naglašavanju važnosti brige prema starijima i stvaranja okruženja koje se može prilagoditi potrebama i sposobnosti stanovnika treće dobi, kao i upozoravanja na porast broja ljudi starije dobi i isticanja potrebe da im budu osigurani kvalitetni uslovi za život.

Takođe, kao pozitivno zapažanje može se istaći odnos zaposlenih u ustanovama za smještaj i zbrinjavanje starih lica prema starim licima u tim ustanovama u potpunosti posvećenim starim licima kao korisnicima usluga i u njihovom najboljem interesu, humanom odnosu i sa poštovanjem njihovog dostojanstva, o čemu su u svojim izjavama svjedočili brojni korisnici usluga ustanova.

4.4. Generalne zabrinutosti

Nedostatak strateških dokumenata i odgovarajuće regulative za isključivo regulisanje prava starih lica ukazuje na neispunjenje obaveza organa i institucija u državi i entitetima utvrđenih Evropskom socijalnom poveljom, koju je BiH prihvatila, da svako starije lice ima pravo na socijalnu zaštitu, kao i nedostatak mjera i sredstava koji ukazuju na to kakav život treba da bude za starija lica u BiH i entitetima i koji bi ukazivali na konkretne aktivnosti u različitim oblastima potreba starijih lica. Ono što posebno zabrinjava je nepostojanje usredsređene i planirane brige u skladu sa specifičnim potrebama starijih lica, a posebno u vezi sa pravom na zdravstvenu zaštitu, pravom na socijalnu i medicinsku pomoć i pravom na socijalno osiguranje.

Ovo neposredno utiče i na ostvarivanje jednog od primarnih ciljeva vezanih za omogućavanje starijim licima da ostanu punopravni pripadnici društva, što znači da ne smiju biti podvrgnuta društvenom odbacivanju, socijalnom otuđenju, zbog svoje životne dobi. Pravo na učešće u raznim sferama društvenog života mora biti dato svakom, bio on aktivan ili penzionisan, bilo da živi u instituciji za stare ili van institucije, u porodici u svom domu.

Činjenica je da starija lica mogu imati umanjenu poslovnu sposobnost ili uopšte nemati tu sposobnost, zbog čega mora biti uređen postupak za potpomognuto donošenje odluka za starije.

Da bi ostali punopravni pripadnici društva što je duže moguće, posebno je zabrinjavajući problem postojanja adekvatnih resursa koji omogućuju da stari ljudi vode pristojan život i da imaju aktivniju ulogu u javnom, socijalnom i kulturnom životu. Primarni fokus prava na adekvatne resurse je na penzijama. Penzije i druga primanja koja dobijaju od države moraju biti dovoljni da omoguće starijim licima da vode pristojan i standardan život, da mogu aktivno učestvovati u javnom društvenom i kulturnom životu. Činjenica je da se kod velikog broja starih lica, odlaskom u penziju drastično pogoršava opšti životni standard. Zbog toga, penzije moraju biti povezane s prosječnim nivoom plata i opštim troškovima života. Kada su u pitanju standardi koji se tiču novčanih primanja starih lica, u Komitetu ministara Savjeta Evrope zauzet je stav da 50 % od prosječnih primanja građana predstavlja granicu siromaštva u kom smislu i novčana primanja starih lica ne bi smjela da idu ispod te granice. Međutim, pri procjeni da li neka država krši socijalna prava u obzir se uzima opšti životni standard u konkretnoj državi.

Stara lica imaju i posebne potrebe za medicinskom njegom i lijekovima, što ima karakter socijalne potrebe, i u sklopu socijalnih obaveza prema starim licima neophodno je obezbjeđenje dodatka za njegovatelja za one članove porodice koji se brinu o starijim bolesnim, nemoćnim starijim licima.

Posebno se uočava odsustvo posvećenosti brizi o potrebi starijih ljudi kod kreiranja stambene politike. Za starija lica treba imati dovoljno prilagođenog i odgovarajućeg stambenog prostora i uzimati u obzir posebne potrebe i stanje zdravlja ove grupe. Ovo je značajno za društveno opredjeljenje koje mora ići u pravcu pomoći starijim da ostaju u svojim domovima što duže mogu, a putem obezbjeđenja prilagođenog prostora i pomoći u adaptaciji stambenog prostora.

U kontekstu prava na adekvatnu zdravstvenu zaštitu starijih lica, potrebni su programi i službe zdravstvene zaštite (posebno primarne što obuhvata i kućnu njegu/usluge), posebno namijenjeni za starija lica, a posebno programi za zaštitu mentalnog zdravlja i za sve psihološke probleme u odnosu na starije.

Na osnovu neposrednog uvida i sugestija ustanova i nadležnih organa, poseban problem je odsustvo dovoljnog broja ustanova za starija lica, klubova, ustanova za dnevne boravke i domova (javnih i privatnih), a kod postojećih su visoke cijene u odnosu na dohotke korisnika, i kao takve nisu pristupačne, zbog čega je neophodna pomoć u pokrivanju troškova korišćenja usluga ustanova.

Posebno zabrinjava činjenica da veliki broj ustanova nije licenciran, pa treba da budu podvrgnute licenciranju, dostupne inspekciji ili drugim mehanizmima koji osiguravaju da kvalitet njege koja se pruža bude odgovarajući. U ustanovama treba da radi kvalifikovano osoblje, kome treba da budu obezbijeđene odgovarajuće plate i potrebna obuka.

Potrebno je istaći da nema usluga pomoći u kući i dnevne njege kao zakonskog prava socijalnog osiguranja koje bi pružali javne i privatne ustanove i organi koje bi finansiralo društvo uz odgovarajući doprinos korisnika, kao ni pomoći porodicama koje brinu o dementnim i na drugi način zavisnim starim licima.

Institucionalnu njegu starih ljudi treba da vode javni organi i licencirana privatna lica, koja bi činile dvije vrste, i to opšta i posebna, od kojih bi posebna institucionalna njega bila namijenjena licima sa invaliditetom. Budući da je prisutan problem nedostatka mjesta, te regionalni disparitet u obezbjeđenju mjesta, značajno je utvrditi program

za zaštitu starih lica u oblasti socijalne zaštite za određene periode sa taksativnim procentom obezbjeđenja mjesta u određenom periodu.

5. ZAKLJUČAK

Preporuke nadležnim organima su da:

1) Preduzmu mjere s ciljem osiguranja i poboljšanja života starih ljudi, i spriječe socijalnu otuđenost starih ljudi;

2) Osiguraju život u sigurnoj sredini koja bi bila prilagođena ličnim potrebama i sposobnostima, odnosno život u vlastitom domu što je duže moguće;

3) Omoguće starim ljudima društvenu participaciju kroz organizovane oblike isticanja potreba i mjera za rješavanje pitanja brige od strane porodice i društvene zajednice;

4) Omoguće zdravstvenu zaštitu kojom bi se održavao i postizao mogući nivoa fizičkog i duševnog zdravlja, kao i sprečavao ili odgađao početak bolesti u što većoj mjeri;

5) Omoguće starim licima ostvarivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda tokom života u porodici i boravka u bilo kakvoj ustanovi za brigu, liječenje ili prihvatanje na hraniteljstvo;

6) Obezbiјede poštovanje njihovog dostojanstva, potreba i privatnosti;

7) Obezbiјede pravo na odlučivanje o vlastitoj brizi i kvalitetu života;

8) Pruže starim ljudima sigurnost da će se sa njima postupati bez diskriminacije po osnovu životne dobi, rasne i etničke pripadnosti, invaliditeta ili po bilo kom drugom osnovu, i da će biti cijenjeni kao stari ljudi bez obzira na svoj društveni doprinos.

9) U tom smislu, nužno je odmah preduzeti i aktivnosti na izradi strateškog dokumenta u skladu sa savremenim nastojanjima sadržanim u Načelima/principima UN za starija lica i Standardnim pravilima o kreiranju politika i planiranja i standardima iz drugih međunarodnih dokumenata i u skladu sa postojećim opredjeljenjima društva o potrebi znatno veće podrške starim licima.

U okviru strateškog dokumenta treba osigurati da se:

1) Utvrde mjere za usvajanje zakonodavnog okvira koji će na sveobuhvatan način urediti prava starih lica uz puno uvažavanje standarda u skladu sa međunarodnim dokumentima;

2) Utvrde mjere za usvajanje zakonodavstva kojim će na potpun i sveobuhvatan način biti uređena pitanja zaštićenog stanovanja ili stanovanja uz podršku starih lica, kojim bi se regulisao položaj starih lica koja su ostala u svom domu, ali uz pomoć za potrebne usluge;

3) Zakonima posebno uredi pitanje staračkih domova i drugih ustanova za zbrinjavanje starih lica uz uključivanje privatnih i drugih ustanova u sistem socijalne zaštite;

4) Osnuju gerontološke ustanove koje bi se bavile brigom, planiranjem i pripremanjem za starost.

Ljubomir Sandić

Ombudsman for Human Rights in Bosnia and Herzegovina

PROTECTION AND PROMOTION OF ELDERLY PEOPLE'S RIGHTS

Summary

Demographic statistics on trend of aging signify urgency and importance of securing human rights of elderly people. Absence of adequate and particular legal framework on realization of these human rights shows general absence of systematic approach to regulation of their rights.

Institutions have to adopt new measures in order to improve living conditions of this category of people. This is the way for realization of basic human rights of elderly people, which are guaranteed by international standards accepted by Bosnia and Herzegovina.

Key words: *Rights; Elderly people; Standards; Protection; Recommendations.*